

Globale muslimske netværk og internettet

Islam på internettet synes at have udviklet sig fra at have været domineret af konvertitter og unge muslimer bosat i Vesten med engelsk som hovedsprog til nu i stigende grad også at omfatte unge i den arabiske verden. Der er på internettet og på satellit-tv opstået en form for standardarabisk og en ny arabisk-muslimsk offentlighed på tværs af landegrænser. I begge tilfælde er nogle af de centrale diskussioner, hvorvidt internettet betyder ensretning eller diversitet, og hvordan internettet er med til at skabe ændringer i autoritetsforhold.

Islam på internettet som vestligt fænomen

Islam på internettet kan – eller kunne i hvert fald indtil for nylig – siges at være domineret af unge muslimer i Vesten, herunder mange konvertitter. Der har ofte været tale om unge på tekniske eller naturvidenskabelige studier, som kommer til at fungere som nye autoriteter, idet de som udbydere af hjemmesider, debatfora og lignende bliver dem, der tegner billedet af og præsenterer islam (Anderson 1999; Bunt 2000, 2003; Roy 2004). Det er unge, som har den tekniske viden, internetadgang og engelsk som kommunikationssprog. Nye medier som internettet giver desuden disse unge alternativer til etablerede autoriteter som f.eks. traditionelle lærde og lokale imamer. Internettet giver således mulighed for at søge viden og indhente argumenter uden om forældre eller den lokale imam, som mange unge føler ikke kan sætte sig ind i de problemstillinger man som ung står over for i ikke-muslimske samfund. I forhold til køn

KATE ØSTERGAARD

Ekstern lektor, Københavns Universitet,
Institut for Tværkulturelle og Regionale Studier
koesterg@hum.ku.dk

kan det betyde, at kvinder potentielt har mulighed for at interagere på lige fod med mænd, også i miljøer, hvor der ellers hersker kønsadskillelse. Internettet indebærer imidlertid ikke udelukkende demokratisering (i betydningen alles lige adgang til at komme til orde), men kan forstærke uligheder, idet ikke alle besidder de færdigheder, det kræver at få adgang til og forstå de informationer, der er tilgængelige. Desuden har der særligt i andre dele af verden været begrænset adgang til mediet.

I det følgende skal kort præsenteres en case, der kan illustrere tendensen til, at det er unge fra vesten, der har tegnet islam. Casen skal desuden være med til at konkretisere en efterfølgende diskussion af, hvorvidt islam på internettet er udtryk for ensretning eller diversitet.

Zeinab

Zeinab er en 22-årig etnisk dansk kvinde, der er konverteret til shia-islam¹. Hun bor sammen med sin shia-muslimske mand med irakisk baggrund i en af de større provinsbyer i Danmark. I denne provinsby er der kun få shia-muslimer, og Zeinab kender ikke andre med dansk baggrund. Ud over de få andre shia-muslimer i byen og sporadiske besøg fra sin far har Zeinab ikke rigtig noget socialt fællesskab i nærmiljøet. Til gengæld har hun en stor del af sit primære sociale netværk i det virtuelle rum. Hun har selv oprettet to engelsksprogede hjemmesider på nettet og deltager i fire shia-muslimske grupper, hvor der diskuteres alt fra den rette klædedragt til, hvordan man skal interagere med sunni-muslimer og ikke-muslimer. Den ene af grupperne er i England, og de andre er med deltagere fra muslimske lande som De Arabiske Emirater og Irak, men de foregår alle på engelsk og vidner om, at shia-muslimer er spredt ud over forskellige områder og taler forskellige sprog. Her møder Zeinab andre både fødte shia-muslimer og konvertitter, som hun bl.a. skriver artikler sammen med, og hun forsøger at guide andre nye muslimer hen imod det, hun betegner som »den rigtige vej«.

Zeinabs historie er fremkommet gennem en større interviewundersøgelse² blandt etniske danskere, der er blevet muslimer (Østergaard og Jensen 2007). Internettet muliggør, at muslimer, som befinder sig i mindre byer med få andre muslimer eller har islamopfattelser, der ikke er de gængse i nærmiljøet, som Zeinab, kan deltage i virtuelle fællesskaber med ligesindede og på den måde opretholde en plausibilitetsstruktur, dvs., at ens opfattelse af verden deles af andre og dermed virker sandsynlig for én (Berger og Luckmann 1979). Zeinab og andre muslimer, der føler sig isolerede i nær-

miljøet, kan desuden gennem nettet føle sig som del af større transnationale netværk. Hvad angår konvertitter i Danmark, er det dog først og fremmest netop konvertitter, der føler sig fremmede i nærmiljøet, som skaber deres primære sociale netværk via nettet (Østergaard og Jensen 2007). Muslimer, der må skabe deres primære sociale netværk virtuelt, er i undersøgelsen enten muslimer, der lever i mindre byer med meget få muslimer eller, som Zeinab, tilslutter sig en retning med forholdsvis få ligesindede i lokalmiljøet. Et andet eksempel fra undersøgelsen er Hakim på 29 år, der tilsluttede sig en særlig salafi-retning³, som kun en håndfuld andre muslimer i den provinsby, hvor han boede, tilsluttede sig. Hakim er ligesom Zeinab meget aktiv og har oprettet flere hjemmesider og fora både på dansk og engelsk. Hans bedste ven har han lært at kende på nettet, og han er fra England.

Nye former for autoritet

Både Zeinab og Hakim er eksempler på et opgør med autoriteter i form af lokale imamer. I stedet støtter de nogle lærde fra henholdsvis Irak og Saudi-Arabien. De er begge uden teologisk uddannelse, men pga. deres tekniske kunnen er de med til at tegne islam på internettet. Til tider på måder, så man kan få en opfattelse af, at deres retninger er meget stærkere, end de er. Hakim havde således på undersøgelsestidspunktet i 2006 adskillige hjemmesider på dansk, hvorved man kunne få det indtryk, at denne form for islam stod stærkt i Danmark, hvilket netop ikke var tilfældet, og det var en årsag til, at Hakim måtte skabe sit sociale netværk andre steder.

Zeinab er desuden et eksempel på en kvinde, der i høj grad kan komme til orde på nettet, selv om hun tilslutter sig en gruppe, som hylder tilsløring. Zeinab praktiserer således selv tilsløring i form af chador, dvs. en sort lang overklædning kendt fra Iran, der dækker hele kroppen undtagen ansigtet. Desuden bærer Zeinab handsker som en del af sin tilsløring. Foruden tilsløring praktiserer hun kønsadskillelse i sin lokale fysiske verden, men på nettet deltager hun i diskussioner på lige fod med mænd og fungerer selv som en slags autoritet i sin egenskab af moderator på sine egne blogs.

Islam på nettet: ensretning eller diversitet?

Zeinab og Hakim er på deres hjemmesider og i diskussioner meget optaget af regler for, hvad man må og ikke må som muslim. På mange måder synes de at bekræfte islamforskeren Olivier Roys (2004: 167-186) teser om, at islam på internettet har en tendens til ensret-

ning. Roy har påpeget, at skønt internettet potentielt er blevet anset for en mulighed for demokratisering og pluralisme, da alle har mulighed for uensureret at komme til orde, er de fleste islamiske sider på internettet udtryk for en homogenisering og det, han kalder neofundamentalisme. Der er tale om en afterritorialisering, hvor unge immigranter og konvertitter, der ikke er velintegrerede i andre kontekster, søger at skabe en virtuel *umma* (i betydningen religiøst betinget fællesskab). Disse hjemmesider udtrykker holdninger hos enkeltpersoner eller persongrupper, som ofte er anonyme og derved søger at fremstå som en del af et fællesskab og ikke en privat gruppe. Han mener endvidere, der er tale om en universalisering og banalisering af islam efter mindste fællesnævner: Koranen, hadith og de fem søjler og en kode med klare retningslinjer for, hvad man må og ikke må. Der er tale om en søgen efter identitet i en situation, hvor normen ikke kan påtvinges gennem socialt pres eller institutioner, men som i stedet forudsætter en opsøgende, frivillig handling, hvor man tilslutter sig et homogent kodeks, der skal gælde i alle samfund. Det er, når religionen ikke længere er en social selvfølgelighed og ikke har sin plads i samfundet og dets normer, at man benytter internettet.

Denne karakteristik synes at stemme fint overens med eksemplerne bortset fra, at Zeinab og Hakim faktisk repræsenterer to former for islam, der også er indbyrdes meget forskellige og ofte fjendtligt indstillede over for hinanden. Islamforskeren Gary Bunt, der har foretaget flere undersøgelser af islam på nettet (2000, 2003), pointerer i modsætning til Roy umuligheden af en fælles *umma* på nettet. Han understreger diversiteten mellem muslimer i form af sunni og shia, salafier og sufier, nyortodokse og liberale, organisationer og helt personlige hjemmesider etc.

En del af forklaringen kan være, at de to forfattere hver især finder det, de på forhånd har sat sig for at søge efter. Bunt synes således bevidst at søge kontraster. Han giver således eksempler både på, hvad han kalder ortodokse sunni-synspunkter og mere liberale synspunkter. I forhold til det sidstnævnte kan nævnes, at der findes sider, der søger at nytolke islam i forhold til at kunne fungere i vestlige samfund, eller som udtrykker homoseksuelle synspunkter.

Roy derimod har på forhånd fravalgt shia- og sufi-sider samt sider, der repræsenterer en bestemt religiøs bevægelse, partidannelse eller institution. Fordelen ved Roys tese er, at den belyser en dominerende tendens på nettet og forklarer, at denne tendens ikke nødvendigvis er repræsentativ, men snarere vedrører muslimer, der er isolerede i deres fysiske lokalområde, hvorfor internettet kan udfylde et sær-

ligt behov. Omvendt har Roy indsnævret sine kilder i en sådan grad, at der nok er tale om en af flere tendenser på nettet. Faren er derfor, at man kan komme til at overse nogle af de divergenser, der findes. Internettet er derfor ikke kun et sted, hvor man kan blive bekræftet i sin verdensopfattelse, men også et sted, hvor man potentielt bliver bevidst om tilstedeværelsen af alternative synspunkter. En anden form for diversitet skyldes, at der desuden er sket en geografisk udvikling siden begyndelsen af 00'erne, således at der ikke længere er tale om en så stærk engelsksproget dominans.

Unge i Mellemøsten deltager i stigende grad på nettet

I flere arabiske lande har der været et boom i forhold til internettet og andre medier (Hofheinz 2005 og Arab Social Media Report 2010). Desuden er der en voksende gruppe af veluddannede unge fra middelklassen, der både i uddannelsessystemet og gennem medier har lært sig standardarabisk og i mange tilfælde også europæiske sprog som engelsk og fransk. Man kan med de nye medier som satellit-tv og internet tale om en ny arabisk offentlighed, der går på tværs af nationale grænser (Eickelman 2005). Man har gennem disse medier været i stand til at bryde med nationale regimers kontrol og censur og skabt et fællesskab på tværs f.eks. gennem religiøse og politiske debat-programmer eller konkurrencebetonede underholdningsprogrammer, hvor deltagerne sammensættes på tværs af nationale tilhørsforhold, men med standardarabisk som kommunikationssprog. I forbindelse med de folkelige protester i arabiske lande i 2011 spillede internettet også en afgørende rolle (Le Svarre og Boserup 2011). I Egypten var det indledningsvis protester, der startede blandt unge på internettet på Facebook, kaldet »6. april« og »Vi er alle Khaled Said«. Begge disse sider var oprindeligt arabisk-sprogede, men »Vi er alle Khaled Said« findes nu også i en engelsk udgave. Den første gruppe blev oprindeligt oprettet til at arrangere en generalstrejke den 6. april 2008 pga. lave lønninger og stigende fødevarerpriser. Den anden gruppe var oprettet som protest mod, at en ung mand ved navn Khaled Said var blevet tæsket til døde af politimænd. Gennem disse to grupper blev protesterne organiseret med slagord, taktik og rekruttering til brede lag i befolkningen. Disse ungdomsgrupper havde ikke bånd hverken til politiske eller religiøse grupper, men fik snart tilslutning til deres protester også fra disse grupper.

Internetprædikanter

Et religiøst netværk, der hurtigt deltog aktivt i protesterne og organiseringen af hjælp til syge og oprydning af gader og stræder, var unge omkring den sunni-muslimske prædikant Amr Khaled. Amr Khaled er et eksempel på en ny type af prædikanter uden for de traditionelle lærde, der taler særligt til unge fra middelklassen (Hofheinz 2005; Rock 2010; Wise 2006). Det nye er, at han taler direkte til og med unge på et almindeligt arabisk hverdagsprog. Han er blevet kendt fra programmer på satellit-tv, hvor han går i direkte dialog med unge og opfordrer dem til at være aktive borgere, der f.eks. gør noget godt for nærmiljøet bl.a. ved at samle skrald i gaderne. Et berømt slagord for hans tilhængere er således: »I am a maker – not a taker«. Han har ikke en teologisk uddannelse og optræder desuden iført jakkesæt og glatbarberet og skiller sig derved ud fra de fleste andre prædikanter. Han udtrykker derved en anderledes form for autoritet, der er båret frem af bl.a. nye medier. En anden internetprædikant, der til tider betegnes som den mest indflydelsesrige sunni-prædikant i nutiden, er Yussuf al-Qaradawi (Gräf og Skovgaard-Petersen 2010; Wise 2006). Han har en mere traditionel fremtoning med kjortel og langt skæg og har desuden en uddannelse som lærd fra det ansete islamiske universitet i Cairo, al-Azhar. Han tilhører dog ikke den etablerede del af de lærde på al-Azhar, som typisk har været tæt forbundet med den politiske magt. Al-Qaradawi har derimod en tæt forbindelse til Det muslimske broderskab i Egypten, men hans indflydelse er betragteligt bredere. Han er således blevet kendt gennem programmer på tv-kanalen al-Jazeera og på internettet, hvor han optræder som autoritet bl.a. på den meget brugte side www.islamonline.com. Al-Qaradawi synes ikke at have haft nogen central rolle i forbindelse med selve oprøret, men det var ham, der holdt en meget vigtig fredagsprædiken på Tahrir-pladsen i Cairo lige efter Mubaraks afgang. Både Khalid og al-Qaradawi var i opposition til Mubarak og var i eksil i henholdsvis England og Qatar. I begge tilfælde har prædikanterne benyttet sig af tv og internet til at tale til og med deres tilhængere i Egypten, men også efterhånden internationalt. Sproget har på tv fortrinsvis været arabisk, men især al-Qaradawi har længe været kendt verden over gennem engelsksprogede internetsider. Begge har haft fremtrædende roller i forbindelse med store begivenheder i Egypten. Foruden protesterne i forbindelse med afsættelsen af Mubarak gjaldt det også en begivenhed som sagen om Jyllands-Postens Muhammed-karikaturer (Skovgaard-Petersen 2007; Wise 2006). I den for-

bindelse var de to prædikanter dog uenige. Mens al-Qaradawi stod i spidsen for fordømmelser af Danmark og forbrugerboycot, så manede Khaled til besindighed og tog med en gruppe af unge egyptere til Danmark for at starte en dialog. Khaled og al-Qaradawi er begge eksempler på nye former for religiøs autoritet uden om det etablerede og anerkendte al-Azhar universitet. Nye medier som satellit-tv og internet har bidraget til deres popularitet, fordi det har muliggjort store skarer af tilhørere og budskaber, som de tidligere politiske magthavere i Egypten ikke har kunnet kontrollere. Desuden har de nye medier ført til en anden form for autoritet, hvor der ikke længere er tale om envejskommunikation fra en etableret lærd, men om dialog med tilhørerne. Det sidste udmærker især en prædikanttype som Amer Khaled, som desuden gør den demokratiske form og unges aktive deltagelse til sine mærkesager. Tilhængerne af begge prædikanter har desuden bredt sig fra en egyptisk sammenhæng til at omfatte en bredere, transnational, arabisk offentlighed og til tider en global engelsksproget offentlighed.

Konklusion

Islam på internettet har indtil midten af 00'erne fortrinsvis været repræsenteret ved unge muslimer bosat i Vesten med engelsk som hovedsprog. Disse unge kom derfor til at fungere som nye autoriteter, og internettet blev en mulighed for, at flere kunne komme til orde, herunder kvinder. Det er dog ikke entydigt, hvorvidt internettet betyder ensretning eller diversitet. En hovedtendens på internettet synes at være såkaldt neofundamentalisme: en konform islam efter mindste fællesnævner, der går op i at diskutere regler og er udtryk for muslimer, der er afterritorialiserede og føler sig isolerede i deres fysiske lokalområde. Selv om denne tendens findes, er det dog vigtigt at understrege, at internettet samtidig rummer diversitet. Neofundamentalisme er ikke den eneste tendens, og internettet er ikke længere så domineret af engelsk. Unge i Mellemøsten har i stigende grad adgang til nettet, hvilket blev illustreret i forbindelse med protesterne i 2011 i Egypten, der førte til Mubaraks fald. To af de mest indflydelsesrige sunni-prædikanter er desuden eksempler på, hvordan islam bliver præsenteret på nettet, og deres popularitet er i begge tilfælde muliggjort heraf.

Der er således tegn på, at den afterritorialiserede engelsksprogede neofundamentalisme ikke længere er så dominerende på nettet. Derimod synes diversiteten både sprogligt og ideologisk at brede sig.

Noter

1 Shia-islam er en af hovedretningerne inden for islam. De to største retninger er således sunni- og shia-islam, hvor sunni-islam dog er langt den største retning med ca. 80-90 % både globalt og i Danmark. I det følgende vil det blive specificeret, hvis der tales specifikt om en af retningerne, mens islam og muslimer vil blive benyttet, hvis der tales uspecifikt.

2 Undersøgelsen omfattede bl.a. kvalitative interview med 60 respondenter og en spørgeskemaundersøgelse med 178 besvarelser.

3 Salafi skal her forstås som den form for islam, der dominerer i Saudi-Arabien. Salafi i denne betydning er en retning inden for sunni-islam.

Litteratur

- Anderson, J. W. (1999). »The Internet and Islam's New Interpreters.« I: J. W. Anderson & D. F. Eickelman (red.). *New Media in the Muslim World: The Emerging Public Sphere*. Indiana: Indiana University Press.
- Anderson, J.W., & D.F. Eickelman (1999). »Redefining Muslim Publics«. I: J. W. Anderson og D. F. Eickelman (red.) (1999). *New Media in the Muslim World: The Emerging Public Sphere*. Indiana: Indiana University Press.
- Arab Social Media Report (2010). <http://www.arabsocialmediareport.com/home/index.aspx>
- Berger, P., & T. Luckmann (1979). *Den samfundsskabte virkelighed*. København: Lindhardt og Ringhof.
- Bunt, Gary (2000). *Virtually Islamic-computermediated Communication and Cyber Islamic Environments*. Cardiff: University of Walls Press.
- Bunt, Gary (2003). *Islam in the Digital Age: E-jihad, Online Fatwas and Cyber Islamic Environments*. London: Pluto Press.
- Eickelman, D.F. (2005). »New Media in the Arab Middle East and the Emergence of Open Society«. I: Hefner, R. W. (red.). *Remaking Muslim Politics*. Princeton: Princeton University Press.
- Gräf, B., & Skovgaard-Petersen, J. (red.) (2010). *The Global Mufti –The Phenomenon of Yusuf al-Qaradawi*. University of Columbia Press.
- Hofheinz, A. (2005). »The Internet in the Arab World: Playground for Political Liberalization«. *Internationale Politik und Gesellschaft* 3, s. 78-96.
- Le Svarre, B., & Boserup, R.L. (2011). *Actors in a Changing Egypt*. Paper for the Danish Ministry of Foreign Affairs.
- Rock, A. (2010). »Amr Khaled: From Dawa to Political and Religious Leadership«. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 37 (1), 15-37.
- Roy, O. (2004). *Den globaliserede islam*. København: Vandkunsten.
- Skovgaard-Petersen, J. (2007). *Moderne Islam*. København: Gyldendal.
- Wise, L. (2006). »Amr Khaled vs. Qaradawi: The Danish Cartoon Controversy and the Clash of Two Islamic TV Titans«. *Transnational Broadcasting Studies*, 16, 1-6.
- Østergaard, K., & Jensen, T. (2007). *Nye Muslimer I Danmark*. Århus: Forlaget Univers.

Links

http://amrkhaled.net/ak_splash_2012/

<http://6april.org/>

<http://www.arabsocialmediareport.com/home/index.aspx>

<http://www.facebook.com/elshaheed.co.uk>

<http://www.islamonline.com>

Arabisk

تعلم لغة جديدة تعطينا معلومات جديدة خاصة بثقافة ومجتمع هذه اللغة . فتعلم لغة جديدة تؤهلنا أيضا لأن نصبح من مواطني العالم الكبير . نفس الشيء يحدث لنا كأجانب عند تعلمنا اللغة الدنماركية يتم حصولنا في نفس الوقت على معلومات ثقافية واجتماعية خاصة بالمجتمع الدنماركي .

Dansk

Når vi lærer nye sprog og får kendskab til nye kulturer og nye samfund, uddanner vi os til verdensborgere. Det sker også, når vi som udlændinge lærer dansk og får kendskab til kultur- og samfundsforhold i Danmark.